

Harry Potter och det esoteriskas lockelse

Kennet Granholm

Introduktion

Den första boken om den tonåriga trollkarlen Harry Potter gavs ut 1997, och blev ett massfenomen nästan över en natt. Böckerna om Harry Potter har översatts till 65 olika språk, inkluderat latin och forngrekiska, och hör med 325 miljoner sålda böcker till de mest populära böckerna som någonsin skrivits. Den sjunde och sista boken i serien publicerades den 21 juli, och trycktes i USA i en rekordstor första upplaga på tolv miljoner kopior. Den värld som beskrivs i böckerna är djupt förtrollad, och det som Harry upplever är fullt med magi och trolldom. Därmed är bok- och filmserien om Harry Potter ett ypperligt fält för att undersöka religionens roller, former och funktioner i dagens globaliserade värld.

I denna artikel diskuterar jag Harry Potter ganska fritt, och reflekterar kring hur religionsvetenskapen kan användas för att belysa fenomenet. Jag fokuserar särskilt på de nya forskningsområden som religion och populärkultur samt västerländsk esoterism utgör.

Harry Potter

Trots att Harry Potter blivit enormt populär känner jag att det är på sin plats att säga några korta ord om serien. Det är trots allt inte alla forskare inom ämnet människovetenskaperna som läst alla de sju böckerna eller sett filmerna som baseras på dessa.

Bokserien följer huvudpersonen, Harry Potter, från hans elfte födelsedag till hans sjuttonde. Harrys föräldrar mördades när han var ett år gammal, och sedan dess har han bott hos sin moster Petunia Dursley, dennes man Vernon Dursley samt deras brutala och tröga son Dudley Dursley – som ständigt gör livet surt för Harry. Inte heller annars är Harrys situation den ideala; han får bo i skrubben under trappan och behandlas som lite mer än ett djur av familjen Dursley. På Harrys elfte födelsedag får han veta att han blivit accepterad som elev på Hogwarts skola för häxkonster och trolldom! Harry är av magikersläkte, något som familjen Dursley aldrig avslöjat honom. När han väl börjar på Hogwarts internatskola (där alla går iklädda kåpor så som trollkarlar bör) får han dessutom veta att han är berömd – han är den enda personen som överlevt ett angrepp av svartkonstnären Lord Voldemort, som alla andra utom Harry kallar "ni-vet-vem" eller "han-som-inte-får-nämnas-vid-namn". Den enda skada Harry fick är ett blixformat ärr i pannan, medan Voldemort nära intill förintades. Under seriens gång visar det sig att Voldemort inte dog då han angrep Harry. I den första boken, *Harry Potter och de vises sten* (Rowling 1997), försöker Voldemort med hjälp av en av sina medhjälpare komma åt de vises sten för att återfå sina fulla krafter. I boken är han enbart en skugga av sitt gamla jag. I den andra boken, *Harry Potter och hemligheternas kammare* (Rowling 1998), agerar han genom sin gamla dagbok, där en bit av hans själ bevarats. Det är först i slutet av den fjärde boken, *Harry Potter och den flammande bägaren* (Rowling 2000), som Lord Voldemort återkommer till fullt. De två därpå följande böckerna (Rowling 2003; 2005) fokuserar på det tilltagande kriget mot Lord Voldemort och hans medhjälpare som får sin klimax i den sista boken (Rowling 2007) där Harry bekämpar och till slut vinner över sin fiende.

Givetvis är Harry Potter och Lord Voldemort inte de enda karaktärerna av vikt i bokserien. Då han börjar sin skolning på Hogwarts träffar Harry två klasskamrater som blir hans närmaste följeslagare. Herminone Granger är en näsvis flicka som alltid verkar ha svar på de frågor som lärarna ställer. Hon är den duktigaste magikern i sin generation, men samtidigt något boklörd och klumpig i livet utanför skolböckerna. Ron Weasley blir den bror som Harry aldrig hade, och i familjen Weasley får han den familj han alltid velat

ha. Ron är inte den duktigaste av elever, men en trogen vän till Harry. Rons äldre bröder, tvillingarna Fred och George, ställer till med otyg men ser till att hjälpa Harry. Mrs. Molly och Mr. Arthur Weasley blir surrogatföräldrar för Harry, medan Rons yngre syster Ginny är den kvinna som Harry slutligen kommer att gifta sig med (i det sista kapitlet i den sjunde och sista boken).

Eftersom en stor del av händelserna utspelas på Hogwarts skola blir en del av Harrys lärare och skolkamrater också viktiga aktörer. Rektorn för skolan, Albus Dumbledore, är en gammal man med långt vitt skägg och hår – ett typiskt trollkarlsutseende. Han är också den skickligaste magikern i världen, och fattar speciellt intresse för Harry. Då Lord Voldemort var i makten var Albus Dumbledore den trollkarl som ledde striden mot honom, och när Voldemort återframträder tar Dumbledore återigen denna roll. En annan viktig lärare på Hogwarts skola är Severus Snape, den svartklädda trollkarlen som verkar avsky Harry. I den sjätte boken, *Harry Potter och halvblodsprinsen* (Rowling 2005), förråder Snape trollkarlssamhället och går över till Lord Voltmorts sida. I den sista boken avslöjas det dock att Severus Snape spelat dubbelroll, och till slut offerar han sitt liv för att hjälpa Harry.

Det finns flera andra viktiga karaktärer och många andra centrala händelser i böckerna om Harry Potter, men på grund av utrymmesbrist får denna korta beskrivning lov att räcka.

Religion och populärkultur

Forskningsområdet religion och populärkultur är relativt nytt, men ändå ett fält som i god fart håller på att etableras. Inom Åbo Akademi har forskare som Andreas Häger (2001; 2004) och Sofia Sjö (2007) bedrivit forskning inom detta fält. Nämnas bör givetvis även Siv Illman som i sina böcker (1992; 2002) gjort religionspsykologiska analyser av skönlitterära verk. Internationellt har några viktiga antologier utgivits sedan inledningen av 2000-talet (se t.ex. Forbes & Mahan 2000; Buddenbaum & Stout 2001; Hoover & Schofield Clark 2002), och konferenser hållits (t.ex. konferensserien "International Conference on Media, Religion and Culture", varav den senaste hölls i Sigtuna, Sverige, sommaren 2006). Det finns kanske forskare som ställer sig tvivelaktiga till populärkulturens

roll i religiöst meningsskapande. Här vill jag referera till Christopher Partridges (2004; 2005) och Gordon Lynchs (2006) verk där kopplingarna mellan religion och populärkultur behandlas.

Harry Potter serien ter sig förstås som ett synnerligen bra studieobjekt inom fältet religion och populärkultur. Böckerna är definitivt populära. Sedan utgivningen av den första boken i serien för tio år sedan har författaren J.K. Rowling blivit en av de rikaste kvinnorna i världen. Böckerna är också späckfyllda med referenser till religion, esoterism och magi. Traditionell religion är något som man inte finner några direkta referenser till i bokserien. T.ex. nämns inte koncept som Gud och religion i böckerna. Vad man däremot kan finna är tydliga kristna referensramar. I den sista boken i serien, *Harry Potter and the Deathly Hallows* (Rowling 2007), framgår det att Harry Potter måste offra sig själv för att förintia Lord Voldemort och slutligen rädda världen. Detta är ett typiskt messias-motiv, där hjälten måste dö för att massorna skall frälsas. Användningen av messias-motivet skiljer sig dock något från det typiska. Vad som sker är att Harry Potter villigt offerar sitt liv för att rädda sina vänner, och genom att göra detta överlever han, och blir kvitt sin länk till den onde Lord Voldemort. Därmed blir Harry Potters självupppoffring i själva verket ett offer för honom själv; ett offer genom vilket Harry finner sin frihet och förmår att bryta sig ur det mönster hans öde har vävt honom. Detta blir tydligt i bokens absolut sista kapitel. Här får vi en inblick i situationen femton år senare. Harry är nu gift, för sin yngste son till Hogwarts skola och lever ett fullständigt normalt liv.

Västerländsk esoterism

Liksom studiet av religion och populärkultur är även studiet av västerländsk esoterism ett nytt fält. Fenomen som kan klassas som esoteriska har givetvis fått viss uppmärksamhet inom studiet av religion allt igenom ämnets historia, men någon systematisk behandling av esoterism som ett historiskt fenomen hittar vi inte innan 1964, då Francis Yates gav ut sin bok *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition* (Yates 1964). Här presenterade Yates esoterismen som en enhetlig, och framför allt förbisedd, tradition i västerlandets historia. Yates utvecklade dock inga systematiska verktyg och

hon har kritiserats för att framställa esoterismen som något enkelt och enhetligt (se Hanegraaff 1998; 2001). Man kan räkna med att studiet av västerländsk esoterism blev ett eget fält år 1992, då den franska forskaren Antoine Faivres presenterade sin definition av västerländsk esoterism (Faivre 1992). Den första engelskspråkiga behandlingen i Faivre 1993, och en utförlig behandling i Faivre 1994). Faivre definierar västerländsk esoterism som "en samling andliga strömningar i modern och nutida västerländsk historia som delar familjelikheter, samt den tankemodell som utgör dess gemensamma nämnare" (Faivre 1998: 2), och menar att följande fyra karaktärsdrag skall vara närvarande för att ett fenomen skall anses vara esoteriskt (Faivre 1994: 10-15):

- Idén om korrespondenser, osynliga länkar i tillvaron som binder samma fenomen som till synes inte har något samband
- Idén att naturen är levande och genomsyrad av det gudomligas närvaro
- Imagination och förmedling av högre väsen som centrala esoteriska kunskapsvägar
- Idén om transmutation, där esoterikern stegvis förädlar sin själ till mera fulländad form

Förutom dessa nödvändiga drag finner man ofta två sekundära drag i esoteriska rörelser och filosofier:

- Tanken om att några, de flesta eller alla religioner har en gemensam inre kärna
- Särskilda former av förmedling, där den esoteriska kunskapen ges från lärare till elev i en rad av initiationer

Faivres modell har sina brister, och alternativ har presenterats på senare tid. Ett av de mera användbara alternativen är Kocku von Stuckrads teori om esoterisk diskurs, där esoterism behandlas som påståenden om högre visdom och påståenden om hur denna högre visdom kan nås (Stuckrad 2005a; 2005b).

Den historiska medvetenhet som finns inom fältet har sina fördelar. Inom religionssociologin har ett centralt tema under de sista åren varit den traditionella religionens försvagning, och framkomsten av en ny form av alternativ andlighet (se t.ex. Heelas 1996; 2002; Partridge 2004; 2005; Vink 2007). Med den historiska

blick som förespråkas inom studiet av västerländsk esoterism ser man att denna "nya" andlighet i själva verket inte alls är ny. Det handlar istället om esoterisk filosofi, andlighet och praktik med gamla anor, som blir allt populärare i senmoderniteten. Och om denna tillväxt i popularitet finns många exempel (se t.ex. Sjödin 1998; Partridge 2004; 2005). Ett intressant exempel på behovet av historisk medvetenhet framgår i de karaktärsdragen för denna "nya andlighet" som Lars Ahlin presenterade på en internationell konferens i Leipzig, Tyskland, sommaren 2007 (Ahlin 2007). En majoritet av den "nya andlighetens" särdrag som presenterades av Ahlin har esoterismforskare identifierat som typiska element redan inom renässansens esoterism!

Esoterismens influenser kan hittas i hög grad i Harry Potter serien. Magi är en viktig strömning inom esoterismen, och magi är förstås vad Harry Potter böckerna handlar om. Den magi som behandlas inom esoterismen är dock annorlunda från den som lärs ut på Hogwarts skola för häxkonster och trolldom. Magin som Harry Potter och hans vänner använder är till för att göra deras liv enklare. T.ex. kan de med hjälp av sina trollstavar öppna dörrar på avstånd, levitera föremål och försvara sig mot illasinnad magi. Den centrala poängen med esoterisk magi är att den är ett redskap för själens transmutation. Dessa är dock idealbilder. Renässansens alkemister och dagens magiker använder nog sina esoteriska färdigheter både för att förädla sin själ som för att göra livet enklare och mera behagligt (kanske inte för att levitera föremål dock!). Namnet på flera av böckerna hänvisar till esoterismen. De vises sten i den första boken (Rowling 1997) är förstås den produkt som alkemisten strävar att framställa, det redskap som skall göra honom odödlig, göra det möjligt för honom att framställa guld av bly osv. Nicolas Flamel, som nämns i boken som den enda person som lyckats framställa de vises sten, är en mytomspunnen alkemist som levde mellan 1330-1418 (Greiner 2005). Hemligheter och hemliga sällskap är något som ofta sammankopplas med esoterismen (se t.ex. Bogdan 2007: 40-48), och detta är ett tema som går att återfinna i namnet på många av böckerna. Namnet på den andra boken i serien refererar till en gömd kammare som ruvar på en fruktansvärd hemlighet (Rowling 1998). Namnet på den femte boken i serien namnger ett hemligt sällskap (Rowling 2003).

Ifall man använder sig av Antoine Faivres närmandesätt till esoterismen blir det dock tvivelaktigt ifall Harry Potter böckerna skall räknas tillhöra esoterismen. Närmast kan böckerna räknas vara något som Henrik Bogdan kallar "migrationen av esoteriska idéer till icke-esoteriskt material" (Bogdan 2007: 20). Med en alltför strikt definition av esoterism finns risken att mycket viktigt och intressant hamnar utanför. Man får också komma ihåg att Faivres modell baseras på källor från renässansen, och att den därför kanske inte lämpar sig direkt på mera nutida material.

Harry Potter, religion och esoterism - Avslutning

Som det framkommit i denna artikel är böckerna om Harry Potter relevanta för flera deldiscipliner inom religionsvetenskapen. Specifikt har jag diskuterat studiet av religion och populärkultur samt västerländsk esoterism. Enligt mig borde forskning i fenomenet såsom Harry Potter ha en tvärvetenskaplig natur. T.ex. kunde den samhällsvetenskapliga medvetenheten som man finner inom det sociologiskt inspirerade studiet av religion och populärkultur väl kunna kombineras med den historiska medvetenheten som man finner inom studiet av västerländsk esoterism. Sociologiska studier tenderar att framhäva det nya på ett sätt som enkelt osynliggör historiska rötter. Historiska studier däremot tenderar att värdera det äldre högre än det nya. Båda dessa tendenser är fallgropar som bör undvikas i studiet av religion/esoterism och populärkultur. Harry Potter, och bokseriens popularitet, är onekligen ett nytt fenomen. Likaledes nytt är det massintresse som esoterism och magi tycks väcka i dagens samhälle. Det som *inte* är nytt är den magi och esoterism, religion och andlighet, som går att finna i böckerna och filmerna. Serien om Harry Potter bör inte heller nedvärderas på grund av att den är ett uttryck för ett nytt fenomen. Inte heller skall fenomenet nedvärderas för att den representerar en popularisering av esoteriska element som tidigare tillhört en liten elit, och därmed möjligen kan förstås en vulgarisering av något ursprungligt, djuplodande och vackert.

För att avsluta får man säga att esoterismens lockelse verkar på många plan. Inom religionens fält verkar det som om esoterismen väl har chans att bli den nya folkreligionen (se Partridge 2004).

Inom forskarvärlden verkar studiet av västerländsk esoterism bli allt mer etablerat. Inom populärkulturens värld används esoteriska element allt oftare på grund av att de finner respons i publiken. Esoterismen spelar också en roll inom det ekonomiska livet, eftersom fenomenets popularitet och användning gör att filmmoguler, tv-producenter och bokförläggare alla blir rikare.

Litteratur

- Ahlin, Lars (2007): "The Meaning of 'Spirituality' Among Alternative Therapists." Föredrag på ISSR 2007 konferensen i Leipzig, Tyskland, 26. Juli 2007
- Bogdan, Henrik (2007): *Western Esotericism and Rituals of Initiation*. Albany, State University of New York Press
- Buddenbaum, Judith M. and Daniel A. Stout (eds.). 2001. *Religion and Popular Culture. Studies on the Interaction of Worldviews*. Ames, Iowa State University Press.
- Faivre, Antoine (1992): *L'esoterisme*. Paris, Presses universitaires de France
- Faivre, Antoine (1993): "Introduction I." I Antoine Faivre & Jacob Needleman (red.), *Modern Esoteric Spirituality*, xi-xxii. New York, Crossroad
- Faivre, Antoine (1994): *Access to Western Esotericism*. Albany, State University of New York Press
- Faivre, Antoine (1998): "Questions of Terminology Proper to the Study of Esoteric Currents in Modern and Contemporary Europe." I Antoine Faivre & Wouter J. Hanegraaff (red.) *Western Esotericism and the Science of Religion*, 1-10. Leuven, Peeters
- Forbes, Bruce David and Jeffrey H. Mahan (eds.). 2000. *Religion and Popular Culture in America*. Berkley, University of California Press.
- Greiner, Frank (2005): "Flamel, Nicolas." I Wouter J. Hanegraaff & Jean-Pierre Brach, Roelof van den Broek, Antoine Faivre (red.) *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism*, 370-371. Leiden, Brill
- Hanegraaff, Wouter J. (1998): "On the Construction of 'Esoteric Traditions'." I Antoine Faivre & Wouter J. Hanegraaff (red.) *Western Esotericism and the Science of Religion*, 11-61. Leuven, Peeters
- Hanegraaff, Wouter J. (2001): "Beyond the Yates Paradigm: The Study of Western Esotericism Between Counterculture and New Complexity." I *Aries* 1, 5-37
- Heelas, Paul (1996): *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford, Blackwell
- Heelas, Paul (2002): "The Spiritual Revolution: From 'Religion' to 'Spirituality'." I Linda Woodhead, Paul Fletcher, Hiroko Kawanami & David Smith (red.) *Religion in the Modern World. Traditions and Transformations*, 357-377. London, Routledge

- Häger, Andreas (2001): *Religion, rock och pluralism. En religionssociologisk studie av kristen diskurs om rockmusik*. Uppsala, Uppsala universitet
- Häger, Andreas [red.] (2004): *Tro, pop och kärlek. En antologi om religion och populärmusik*. Åbo, Åbo Akademi
- Hoover, Stewart M. and Lynn Schofield Clark [red.]. (2002). *Practicing Religion in the Age of the Media. Explorations in Media, Religion, and Culture*. New York, Columbia University Press.
- Illman, Siv (1992): Vere Adest. Religionspsykologisk tolkning av närvarotemat i Olov Hartmans romaner. Åbo, Åbo Akademi
- Illman, Siv (2002): *Vad tystnaden sade. Mirjam Tuominens bok 'Gud är närvarande' i religionspsykologisk belysning*. Åbo, Åbo Akademi
- Lynch, Gordon (2006): "The Role of Popular Music in the Construction of Alternative Spiritual Identities and Ideologies." I *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(4): 481-488
- Partridge, Christopher (2004): *The Re-Enchantment of the West. Volume 1. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occultism*. London, T & T Clark International
- Partridge, Christopher (2005): *The Re-Enchantment of the West. Volume 2. Alternative Spiritualities, Sacralization, Popular Culture and Occultism*. London, T & T Clark International
- Rowling, J. K. (1997): *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (1998): *Harry Potter and the Chamber of Secrets*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (1999): *Harry Potter and the Prisoner of Azkaban*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter and the Goblet of Fire*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (2003): *Harry Potter and the Order of the Phoenix*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (2005): *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. London, Bloomsbury Publishing
- Rowling, J. K. (2007): *Harry Potter and the Deathly Hallows*. London, Bloomsbury Publishing
- Sjö, Sofia (2007): *Spelar kön någon roll när man räddar världen? Kvinnor, kvinnlighet och messiasmyten i SF-film*. Åbo, Åbo Akademi
- Sjödén, Ulf (1998): "Tror vi på det dolda? Svenskens syn på det paranormala." I Owe Wikström (red.) *Att se det dolda. Om New Age och ockultism inför millennieskiftet*, 51-74. Stockholm, Natur och kultur
- Stuckrad, Kocku von (2005a): "Western Esotericism: Towards an Integrative Model of Interpretation." I *Religion* 35, 78-97
- Stuckrad, Kocku von (2005b): *Western Esotericism. A Brief History of Secret Knowledge*. London, Equinox Publishing
- Vink, Nico T. M. (2007): "Understanding Spirituality Sociologically: Religious Experience Among Dutch Catholics Today". Föredrag på ISSR 2007 konferensen i Leipzig,

Tyskland, 26. Juli 2007. Föredraget finns på webben på adressen
<http://www.nicotmvink.nl>

Yates, Francis (1964): *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. London, Routledge & Keegan
Paul